

Analysis of the Cultural Dimensions of the Polo Game in Iran

Kiyumars Moladoost *

Amir Massoud Amir Mazaheri **

Ma'sume Shirzad Markavi ***

Received: 2023/06/16

Accepted: 2023/07/18

Abstract

Games, rituals and local organizations play an important role in the intangible cultural heritage of our land. The fusion of Polo game with other cultural dimensions such as myths, history, literature, architecture, etc. have caused this game to be attached an undeniable value, so Iranians are obliged to guard it. In this study, an attempt is made to reveal the cultural dimensions of polo. The purpose of this study is to investigate the cultural dimensions of the Polo game. This research is objectively applied, and from the point of view of data collection, it is documentary, and in terms of the data analysis method, it is descriptive. Mythological, historical, literary, architectural, etc. values of polo are intertwined. Therefore, addressing these values is very important. Myth, history, literature, architecture, painting and miniature can be considered as one of the well-known communication forms in the cultural field of Iran, as the main symbols of cultural values. Paying attention to the game of polo to preserve its values, leads to national solidarity and ultimately strengthens national spirit and national identity. Therefore, all cultural activists are obliged to guard and preserve this cultural and communication heritage.

Keywords: Historical Values of Polo, Polo and Culture, Polo and .Literature, Intangible Cultural Heritage

* M.A. in cultural management, Islamic Azad University, Central Branch, Tehran, Iran.

k.Moladoost@gmail.com

** Associate Professor of social sciences, Islamic Azad university, Tehran Branch, Tehran, Iran.
(corresponding author).

a.amirmazaheri@gmail.com

*** M.A. in culture and ancient Languages, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran.

masumeshirzad@yahoo.com

تحلیل ابعاد فرهنگی بازی چوگان در ایران

کیومرث مولادوست *

امیرمسعود امیرمظاهری **

معصومه شیرزاد مرکاوی ***

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۵

بازی‌ها، آیین‌ها و تشکل‌های محلی نقش مهمی در میراث فرهنگی ناملموس سرزمینی‌مان دارند. آمیختگی بازی چوگان با سایر ابعاد فرهنگی نظیر؛ اسطوره‌ها، تاریخ، ادبیات، معماری و غیره موجب شده است تا به این بازی به‌عنوان یک ارزش غیرقابل‌انکار پرداخته شود، بنابراین ایرانیان موظف‌اند، از آن نگرهبانی و پاسداری کنند. در این مطالعه سعی بر این است تا ابعاد فرهنگی چوگان هویدا شود. هدف از این مطالعه بررسی ابعاد فرهنگی بازی چوگان است. این تحقیق بر مبنای هدف، کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها، اسنادی و از حیث شیوه تحلیل داده‌ها، از نوع پژوهش‌های توصیفی است. ارزش‌های اسطوره‌ای، تاریخی، ادبی، معماری و ... چوگان به‌هم آمیخته است. بنابراین پرداختن به این ارزش‌ها بسیار حائز اهمیت است. اسطوره، تاریخ، ادبیات، معماری، نگارگری و مینیاتور به‌مثابه یکی از قالب‌های ارتباطی شناخته‌شده در حوزه فرهنگی ایران، به‌عنوان نمادهای اصلی ارزش‌های فرهنگی قابل طرح هستند. توجه به بازی چوگان برای نگهداری و حفظ ارزش‌های آن، موجب همبستگی ملی و نهایتاً تقویت روحیه ملی و هویت ملی می‌شود. ازاین‌رو همه کنشگران فرهنگی موظف‌اند، از میراث فرهنگی و ارتباطی بازممانده از نیاکان نگرهبانی و پاسداری کنند.

واژگان کلیدی: ارزش‌های تاریخی چوگان، بازی چوگان و فرهنگ، چوگان و ادبیات، میراث ناملموس فرهنگی.

* فارغ‌التحصیل کارشناس ارشد مدیریت امور فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران.

k.Moladoost@gmail.com

** دانشیار گروه علوم اجتماعی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (نویسنده مسئول).

a.amirmazaheri@gmail.com

** فارغ‌التحصیل کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستان دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

masumeshirzad @ yahoo. com

مقدمه

نگارگری، نزدیکی زیادی با فرهنگ سنتی و دیرینه ایرانی دارد و دربرگیرنده بسیاری از باورهای فرهنگی مردم است.

نگارگر ایرانی همانند شاعر عارف به جهان نگریسته و با زبان تصویر، اندیشه‌های خود را بیان می‌کند. از نظر زمانی نگارگری ایرانی به شکل معناداری اندک زمانی پس از اوج شکوفایی ادبیات عرفانی فارسی در قرن‌های هفتم و هشتم تکوین یافت (شادآرامو و نامور، ۱۴۰۰، ص. ۱۸۷). هنر نگارگری ایران، با شعر و ادب فارسی الفت دیرینه دارد (کفشچیان مقدم و یاحقی، ۱۳۹۰، ص. ۶۶) و روایت‌کننده رویدادها نیز است (بهروزی‌پور، ۱۳۹۸، ص. ۱۴۰). به‌رغم گسست‌های تاریخی و نفوذ فرهنگ‌های بیگانه، تحولات نگارگری ایران از پیوستگی و تداوم نسبی برخوردار بوده است و وجوه اشتراکات صوری و مضمون فراوانی در آثار دوره‌های مختلف مشاهده می‌شود (کفشچیان مقدم و یاحقی، ۱۳۹۰، ص. ۶۵). نگارگری ایران با زبان تصویرگری ارتباط لازم را برای شناخت پیشینه ایران فراهم می‌کند. با استفاده از این توانمندی بالقوه به شناخت عناصر فرهنگی توجه می‌شود.

ادبیات و اشعار فارسی منبع و مأخذ رویدادها و سرگذشت کشور است و حافظه تاریخی را دربرمی‌گیرد. استفاده از فرصت پیش‌آمده باعث شناخت بهتر پدیده‌های اجتماعی درگذشته می‌شود. بازی چوگان به‌عنوان یک پدیده فرهنگی-اجتماعی جهانشمول از این قاعده مستثنی نیست.

در میان گونه‌های فرهنگی به‌جامانده از انسان‌های اولیه، این بازی از همه قدیمی‌تر است. پیش از آنکه انسان به دوره پسین تکامل خود یعنی بیش از هزار سال پیش برسد و زبان مراحل رشد خود را بگذراند و در پی آن هنر، ادبیات و افسانه‌ها پدید آیند، بازی پدید آمده بود (محمدی، ۱۳۸۲، ص. ۲۱). بازی‌ها و سرگرمی‌های بومی و سنتی، در کنار قصه‌ها، افسانه‌ها، ترانه‌ها و سایر آداب‌ورسوم، به‌عنوان یکی از ستون‌های استوار فرهنگ بومی و برخاسته از اراده و خرد جمعی، برحسب انطباق با علایق ذوقی، هنری

و فرهنگی جامعه، می‌توانند به‌مثابه بخشی از هویت بومی - قومی ایران گسترش یافته و عمومیت پیدا کنند؛ به‌نحوی که به‌عنوان عنصری هویت‌ساز که ریشه در گذشته آیینی و اسطوره‌ای ایران دارد، فرهنگ‌ساز بوده و هویت فرهنگی جامعه را در وجود کودکان به آینده ببرند (احمدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص. ۵۴؛ خدادادی و عسکریان، ۱۳۸۹، ص. ۲۷؛ کاشمن، ۲۰۰۲).

بازی‌ها از عناصر هویت‌ساز در فرهنگ ایرانی به شمار می‌آیند و از این‌رو بازی‌های سنتی و کهن ایرانی از گذشته‌های دیرین در آثار هنری و ادبی ایرانیان بازتابی وسیع داشته است (کریم‌پور، ۱۳۹۴، ص. ۱۹۶). بازی‌های بومی و محلی به سبب ارتباط محکم و جدانشدنی با ذائقه فرهنگی، می‌تواند به‌عنوان یکی از عناصر هویت‌ساز نقش ویژه‌ای در بسترسازی و تحقق هویت ایرانی داشته باشد. با گسترش زندگی مدرن و بی‌توجهی به درون‌مایه اخلاقی و تربیتی این بازی‌ها، در مقایسه با دیگر آیین‌ها و سنت‌ها، کمتر مورد توجه قرار گرفته و فراموش شده‌اند (پاپ‌زن و همکاران، ۱۳۹۹).

فرهنگ مردم دامنه بسیار گسترده‌ای دارد و حوزه‌های مختلف زندگی مردم از جمله زندگی مادی، مذهبی، هنری و اجتماعی را شامل می‌شود (دری و خیراندیش، ۱۳۹۳، ص. ۸۰). فرهنگ حاکم بر مردم متأثر از عوامل مختلف اجتماعی است. این عوامل می‌توانند باورها، نگرش‌ها و عملکردها را تحت تأثیر خود قرار دهند. یکی از این عوامل ورزش است (مرادی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۵۵). تربیت‌بدنی و ورزش بخشی از میراث فرهنگی کشور است که بررسی آن از وضعیت تاریخی و اجتماعی فرهنگی جدا نیست (رمضانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۵، ص. ۸۳؛ رفیعی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۲۰۹). گیدنز ورزش را در سبک زندگی انسان‌ها دخیل می‌داند (جوانمرد و نوابخش، ۱۳۹۳، ص. ۴۰). یکی از علل توجه به جایگاه ورزش در آثار گذشتگان مخصوصاً در آثار ادبی منظوم، قدمت ورزش در کشور ما ایران است. برخی رشته‌های ورزشی، همچون تیراندازی باکمان، نیزه‌پرانی، دوومیدانی و انجام حرکات موزون، پیشینه‌ای بسیار دیرینه در ایران دارند و در برخی رشته‌ها همچون چوگان، اسب‌دوانی، شنا،

قایقرانی، بازی‌های فکری و شطرنج، ایرانیان پیش‌قدم بوده‌اند و در رشد، تعالی و معرفی آن‌ها به دیگران از هیچ کوششی فروگذار نکرده‌اند (مدنی، ۱۳۷۲).

بازی‌ها نقش مهمی در فرهنگ و هویت ملی دارند. آمیختگی بازی چوگان با سایر ارزش‌های فرهنگی نظیر؛ اسطوره‌ها، تاریخ، ادبیات، معماری و غیره موجب شده است تا به این بازی به‌عنوان یک ارزش غیرقابل‌انکار پرداخته شود، بنابراین ایرانیان موظف‌اند، از آن نگرهبانی و پاسداری کنند. در این مطالعه سعی بر این است تا ابعاد فرهنگی چوگان هویدا شود. هدف از این مطالعه تحلیل ابعاد فرهنگی بازی چوگان در ایران است.

۱. پیشینه

اگرچه پژوهش‌های زیادی در حوزه فرهنگ و بازی‌های محلی و ورزش در ایران انجام شده است و پژوهشگران سعی کرده‌اند به همه ابعاد این موضوعات بپردازند، اما پژوهش‌هایی که به ابعاد فرهنگی بازی چوگان بپردازد، بسیار اندک است. از این‌رو به برخی از پژوهش‌های شاخص اشاره می‌شود.

پژوهش علیزاده خیاط و رضانی، (۱۳۹۵) با عنوان «مضمون‌آفرینی و نمادپردازی از گوی و چوگان در متون منظوم عرفانی» بر آن بوده تا با بازخوانی متون عرفانی، کارکردهای مختلف گوی و چوگان را بیان کند. حاصل پژوهش نشان می‌دهد از شاعران و عارفان از این زوج شعری برای مضمون‌سازی و نمادپردازی در زمینه‌های گوناگون به‌ویژه ایراد حالات مختلف عاشق و معشوق بهره برده‌اند.

غلامی هوجقان و همکاران، (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «مطالعه و بازیابی چوب چوگان با استناد بر نگاره‌ها و نسخ خطی دوره تیموری» بیان می‌کند: فضای مناسبی برای رونق و توسعه چوگان از سوی دربار تیموری وجود نداشته و مجال پرداختن به تفریحات و یا ورزش‌های جمعی نظیر چوگان در میان درباریان تیموری مهیا نبوده است. باوجوداین، به دلیل شعردوستی و ادب‌پروری شاهزادگان تیموری در این عهد، تعدد و تنوع آثار شعرا با محوریت چوگان وجود دارد. بر اساس یافته‌های این پژوهش

در بین آثار شعرای این عهد ۲۶۴ مورد چوگان و ۲۷ مورد صولجان (معرب چوگان) یافت شد و در نگاره‌های مورد پژوهش سه شکل سرِ چوب چوگان به شکل‌های «ل»، «L» و «V» با زاویه باز مشاهده می‌شود.

خسروی، (۱۳۹۹) در مقاله «چوگان و نقش جهان؛ واکاوی دوباره فرهنگ و هویت معماری ایرانی - اسلامی» به موضوع میدان نقش جهان می‌پردازد و برگزاری بازی چوگان را در میدان نقش جهان سبب نظام‌بخشی ارزش‌های اصیل آن میدان می‌داند. نتایج پژوهش مولادوست و هنرور، (۱۴۰۱) با موضوع گردشگری چوگان نشان می‌دهد:

«آداب، رسوم و فرهنگ و عناصر فرهنگی به‌خصوص چوگان به همراه نمودها و عناصر گوناگون هویتی آن، که نشان روشنی از تمدن ایران را حکایت می‌کنند، زمینه لازم برای ایجاد و توسعه گردشگری مستقل با عنوان «گردشگری چوگان» را دارند». حیدری و دریکوندی، (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «گونه‌شناسی تحلیلی تفریحات سلطنتی سلجوقیان ایران (۴۳۱ - ۵۹۰ ق/ ۱۰۴۰ - ۱۱۹۴ م)» بیان می‌کنند:

«سران سلجوقی و سایر وابستگان به دربار این حکومت، با اتکا به سه مؤلفه قدرت، ثروت و فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی، به تلفیق گونه‌های تفریحی سابق با تفریحات رایج در ایران پرداختند و از تمام ظرفیت‌های تفریحاتی همچون شکار، طنزپردازی، سیر و سیاحت، اسب‌دوانی، چوگان و شطرنج به‌منظور نشاط‌افزایی و شادی‌آفرینی بهره بردند. میزان استقبال آنان از این تفریحات تحت تأثیر مؤلفه‌هایی مانند علایق شخصی، ثبات یا ناپایداری دوره حکمرانی، ماهیت گونه‌های تفریحی و مطابقت یا مغایرت این گونه‌ها با عرف جامعه و احکام اسلام بود».

پژوهش‌های انجام شده به برخی از زوایای پنهان بازی چوگان اشاره داشته‌اند اما پژوهشی عمیق که به ابعاد فرهنگی چوگان بپردازد از ضرورت و اهمیت موضوع مورد مطالعه است. دیدگاه تازه و متفاوتی در رابطه با این عنصر فرهنگی در پژوهش حاضر یافته می‌شود.

۲. روش پژوهش

این تحقیق بر مبنای هدف، کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها اسنادی و از حیث شیوه تحلیل داده‌ها و روش تجزیه و تحلیل از نوع پژوهش‌های توصیفی است. هدف از مطالعه حاضر تحلیل ابعاد فرهنگی بازی چوگان در ایران است. این پژوهش بر آن است تا با رویکرد روایت‌گری و نگاه خردگرایانه به سابقه دیرینه بازی چوگان به مثابه عنصر مهم فرهنگی ایران زمین بپردازد. منابع موجود را واکاوی و مضامین قابل دسته‌بندی را شناسایی و توصیف نماید.

۳. ادبیات مفهومی

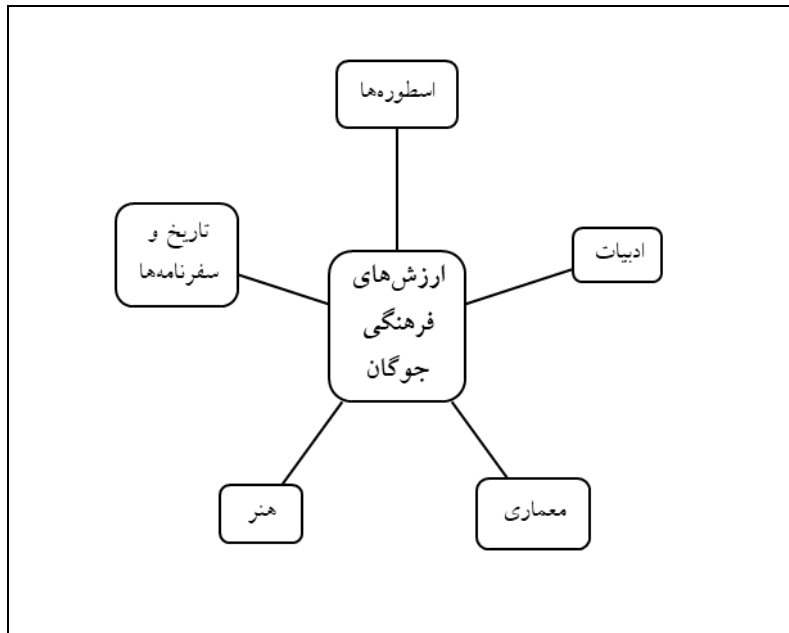
بازی چوگان یکی از قدیمی‌ترین بازی‌های ورزشی ایران است و نام و شرح و رسوم آن در کتب تاریخ، لغت، قصص و افسانه از دوران ساسانیان تا اواخر صفویه و زندیه موجود است (بهروز، ۱۳۴۶، ص. ۶۶). کهن‌ترین سند بازی‌های ایرانی، کتاب کارنامه اردشیر بابکان است که در آن به بازی‌هایی چون نرد، شطرنج و چوگان اشاره شده است (کریم‌پور، ۱۳۹۴، ص. ۱۹۶).

طبق شواهد و اسناد موجود، خاستگاه بازی چوگان ایران است. در ایران قدیم، این بازی را به‌عنوان یک بازی ملی می‌شناختند و بیشتر در طبقه‌های مرفه کشور انجام می‌شده است. این بازی، طبق اسناد موجود در جاهای مختلف ایران انجام می‌شده است. از جاهای معروف، می‌توان به تنگ چوگان در استان فارس، میدان نقش جهان اصفهان، آذربایجان، گیلان، مازندران، قزوین و ... اشاره کرد. تنگ چوگان، تنگه باریکی است که نقوش برجسته زیادی در دیواره‌های این تنگه از دوران ساسانیان نقش بسته است. از آنجایی که این تنگه در نزدیکی شهر باستانی بیشاپور قرار دارد، شاه و درباریان در این مکان به این بازی می‌پرداخته‌اند (مولادوست و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۸۵).

اسم فارسی این بازی «چوگان»، از کلمه «چولگان» منشعب شده که از کلمه‌ی «چول» به معنی خمیده آمده است. بازی چوگان برای دومین بار با نام کنونی خودش وارد غرب شد؛ جایی که این بازی قبلاً در قرون وسطی با نام چیکان شناخته شده بود،

با نام چوبی که انتهای آن خمیده است. کلمه فارسی چوگان، با یک معنی وارد زبان فرانسه شده است که بازی موردنظر را بیان می‌کند (گیرشمن، ۱۳۷۸). بازی چوگان در سال ۲۰۱۷ در دوازدهمین اجلاس کمیته بین‌الدول کنوانسیون حفاظت از میراث ناملموس یونسکو در کره جنوبی با عنوان «چوگان، بازی سوار بر اسب همراه با موسیقی و روایتگری» به نام جمهوری اسلامی ایران ثبت جهانی شد (مولادوست و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۸۵).

بازی چوگان با سابقه نزدیک به ۶۰۰ سال پیش از میلاد مسیح، همواره در ایران در ادوار تاریخ مورد توجه بوده و برخاسته از نبوغ مردمان این سرزمین است. این بازی در دوره صفویه به علت علاقه بسیار زیاد شاهان و حاکمان آن زمان، به اوج شکوفایی و توجه رسید و ساختارمند شد؛ به نحوی که ضوابط و مقررات امروزی آن برگرفته از روش بازی آن دوره است. از سوی دیگر بازتاب چوگان در اشعار شاعران و زندگی مردمان هر دوره قابل مشاهده است (شیرزادمرکاوی و مولادوست، ۱۳۹۸، ص. ۳۴). ارزش‌های اسطوره‌ای، تاریخی، ادبی، معماری و ... چوگان به هم آمیخته است. بنابراین پرداختن به این ارزش‌ها بسیار حائز اهمیت است. تصویر ۱ بیانگر الگوی ابعاد فرهنگی بازی چوگان است. در این مدل اسطوره، تاریخ، ادبیات، معماری و آثار هنری به‌عنوان مؤلفه اصلی ارزش‌های فرهنگی قابل طرح هستند. از این‌رو در این مطالعه با استناد به بخشی از سفرنامه‌ها، اشعار و نگارگری‌ها درصدد توصیف نقش قالب‌های ارتباطی سنتی در بازنمایی و معرفی ابعاد فرهنگی بازی چوگان بر آمده است.

تصویر ۱. الگوی مفهومی پژوهش

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. اسطوره‌ها

در تاریخ اسطوره‌های ایران به کرات از چوگان یاد شده است. بر اساس تاریخ اسطوره‌ای، چوگان بازی کردن سیاوش مربوط به دوره کیانی نشان از قدمت این بازی به ۵۰۰۰ سال تاریخ اسطوره‌ای دارد.

بهروز، (۱۳۴۶) در مقاله «گوی و چوگان» نوشته است:

«کیقباد اولین شاهنشاه کیانی در روز جمعه اول فروردین فرسی و روز جشن میدیوشمه که ۱۰۵ روز بعد از اول بهار ۲۴۴۴ سال پیش از تاریخ میلادی است به تخت نشست است» (بهروز، ۱۳۴۶، ص. ۹).

نمونه‌های بارز این بازی را می‌توان در شاهنامه فردوسی مشاهده کرد. قهرمانان این شاهنامه حماسی در جاهای مختلف به بازی چوگان پرداخته‌اند.

۱-۱-۴- سیاووش؛ هنر سیاووش پیش افراسیاب

اولین داستانی که در شاهنامه فردوسی از بازی گوی و چوگان به تفصیل در آن سخن رفته داستان سیاووش کیانی است. فردوسی قلمرو فرمانروایی سیاووش را در همین منطقه‌ای که آثار ایرانی نامبرده در اوایل قرن بیستم میلادی کشف شده می‌گذارد و می‌گوید که آن شهریار در آن سرزمین شهری به نام «کنگ سیاووش» بنا نهاده است. آن شهر جایی بود که تاجداران، بزرگان، دلاوران، حکیمان و دانشمندان در آن زندگی می‌کردند. رامشگران این شهر با آواز خود رنج و خستگی را از تن و جان می‌بردند (بهروز، ۱۳۴۶، ص. ۹).

سیاوش ز ایوان به میدان گذشت	به بازی همی کرد میدان به گشت
چو گرسیوز آمد بینداخت گوی	سپهد سوی گوی بنهاد روی
سوی گوی گردان و گندآوران	بر انگینخته اسب از هر کران
چو او گوی در خم چوگان گرفت	هم آورد او خاک میدان گرفت
ز چوگان او گوی شد ناپدید	تو گفتی سپهرش همی بر کشید

۲-۱-۴- داستان هفت گردان شاهنامه

بعد از داستان سیاووش کیانی یکی از جاهای دیگر که از بازی گوی و چوگان یاد شده داستان هفت گردان است.

رستم دستان درجایی که نامش نوند بود و کاخ‌های زرنگار و دشت‌های پر شکار داشت برای پذیرایی طوس، گودرز، گیو، برزین و ... بزمی شایان بر پا کرده بود که حتی آفتاب و ماه آسمان‌ها آرزوی پیوستن در آن را داشتند. در این جشن لشکریان زمانی از کار و کوشش و باده‌نوشی و تیراندازی، شکار و چوگان بزی آسوده نمی‌نشستند (بهروز، ۱۳۴۶، ص. ۱۰):

شنیدم که روزی گوپیلتن	یکی سور کرد از در ^۱ انجمن
به جایی کجا نام او بد نوند	بدو اندر آن کاخ‌های بلند

همه کاخ‌ها سربه‌سر زرنگار به دشت اندر آن جایگاه شکار
 بزرگان ایران بدان بزم‌گاه شدند انجمن نامور یک سپاه
 چو طوس و چو گودرز و کُشوادگان چو بهرام و چو گیو از آزادگان
 چو برزین گردنکش تیغ زن گرازه که بد افسر انجمن
 ابا هر یک از مهتران بود چند یکی لشکر نامور ارجمند
 بر آراست رستم یکی جشن‌گاه که بزم آرزو کرد خورشیدوماه
 نیاسود لشکر زمانی ز کار ز چوگان و تیر و نبید و شکار

۳-۱-۴- آبتین؛ گوی زدن آبتین با طیهورشاه

منظومه حماسی کوش‌نامه؛ سروده حکیم ایرانشان بن‌ابی‌الخیر، در حدود سال‌های ۵۰۱ تا ۵۰۴ هجری قمری است. در این منظومه به بازی از خاندان جمشید پرداخته می‌شود. آبتین پس از چیره شدن ضحاک بر ایران، به‌مانند پدران‌ش در بیشه‌های ارغون چین متواری بوده است و با ضحاکیان در جنگ‌و‌گریز و سرانجام به شرحی که در منظومه آمده است به طیهور پادشاه بسیلا پناه می‌برد (متینی، ۱۳۷۷، ص. ۱۹۰).

دگرروز برخاست جوینده شاه چو بیدل همی رفت تا بارگاه
 به طیهور گفت ای شه نیک خوی مرا گوی و چوگان شدست آرزوی
 اگر رای داری که فردا یکی بگردیم و بازی کنیم اندکی
 چنین داد پاسخ که فرمان تورااست به نزدیک من کام و رایت رواست
 جهان چون ز روشن ستاره ببست بفرمود تا لشکرش برنشست
 پرستنده چون هوش بر خواب زد به میدان شد و گرد را آب زد
 جهان دیده طیهور پاکیزه دین به میدان خرامید با آبتین
 چه میدان نوآیین جهانی فراخ گشاده درو راه و میدان کاخ
 ز زین آبتین رسته چون زادسرو سمندش خرامان به سان تذرو

...

ز چوگان چنان داد پرتاب گوی که نیز آبتین را ندیدند روی

چنان گوی بر چرخ پرواز کرد
چنان گوی بر چرخ پرواز کرد
نبودی رسیده به نزد زمین
که بر چرخش انداختی آبتین
چنان تاختی زیر هنجارِ گوی
که هم در هوا در رسیدی بر اوی
از این سان همی تاخت تا هفت بار
ز میدان برون کرد گوی آن سوار

۴-۱-۴- داستان عشق جم و گل

اهلی شیرازی در منظومه سحر حلال در چهار بیت در این منظومه به بازی چوگان اشاره کرده است (ریاحی زمین، بی تا، ص. ۳۷۲).

«سحر حلال» منظومه‌ای در ۵۲۰ بیت است و داستان عشق جم و گل را نقل می‌کند. حکایت در وصف عشق دخترکی است گل نام با ملک‌زاده‌ای که نامش جم است. جم در شکارگاه گل را می‌بیند و بر او عاشق می‌شود. این دو دل‌داده پس از نوشتن نامه‌هایی به هم و پاسخ گفتن به وصال می‌رسند (ریاحی زمین، بی تا، ص. ۳۷۲).

روزی جم برای چوگان باختن به میدان می‌رود. اسب می‌تازد و گوی را بر تارک ابر می‌رساند. در این بازی چندان مهارت دارد که گوی لحظه‌ای از خم چوگانش آسوده نیست اما در هنگام بازی از اسب فرومی‌افتد و جان می‌سپارد. پس از فروافتادن جم از اسب و مرگ او، گل خود را در آتش می‌افکند و با جنازه محبوب می‌سوزد (همان جا).

خورد دو جام می‌گلبو زدن
جانب میدان شده در گو زدن
بر سر گردون تک ابرش رساند
گو زد و بر تارک ابرش رساند
زان سر چوگان شده گو شهر شهر
چون مه نو ز ابروی او شهر شهر
یکدم از او چون دم بیهوده گوی
از خم چوگان نشد آلوده گوی (اهلی
شیرازی، ۱۳۴۴، ص. ۶۴۶)

۴-۲- تاریخ و سفرنامه‌ها

شرق‌شناسان و سیاحان در ادوار مختلف که به ایران سفر کرده‌اند درباره بازی چوگان، قدمت و تاریخ آن، نحوه بازی و به‌خصوص جایگاه این بازی در بین عوام و خواص پرداخته‌اند. قدیمی‌ترین سند که به بازی چوگان پرداخته است هرودت و گزنفون

می‌باشند و به جایگاه این بازی در نزد شاهان و نظامیان اشاره کرده‌اند. این بازی به‌عنوان مشق رزم جنگجویان و نظامیان بود.

۱-۲-۴- برتولد اسپولر

بدین‌سان در زندگانی روزمره مردم به‌ویژه قشر بالا و بر این اساس در پرورش جوانان بازی‌های سلحشوری جای ثابتی داشت. چنانکه در دوران پیش از اسلام نیز چنین بوده است. در زمان ساسانیان برای مهارت مردان جوان، سوارکاری، پرتاب نیزه و تیراندازی، کشتی، به کار بردن گرز و تبرزین و چوگان‌بازی مورد توجه بود (اسپولر، ۱۳۷۳، ص. ۳۹۸).

۲-۲-۴- کریستین سن

پیش از اسلام و در زمان هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان این بازی بسیار مورد توجه بود و در عهد انوشیروان، یادگیری چوگان از تعلیمات کودکان طبقات عالی به شمار می‌رفت (کریستین سن، ۱۳۷۹، ص. ۵۴۶).

۳-۲-۴- ژان شاردن

در سال‌های ۱۶۶۵ و ۱۶۷۱ م به ایران سفر کرده است. او ایران را در عهد شاه‌عباس دوم و شاه سلیمان به‌روشنی تصویر کرده است. بازی گوی و چوگان ایرانیان در میدان بزرگی که در دو انتهای آن ستون‌هایی در مجاورت یکدیگر تعبیه شده و به‌منزله دروازه است انجام می‌گیرد. گوی را به وسط میدان می‌اندازند و بازیکنان، چوگان در دست، چهارنعل برای زدن آن می‌تازند؛ گذراندن گوی از دروازه، بازی را از حریف می‌برند. این بازی با گروه‌های پانزده یا بیست‌نفری در مقابل دسته‌هایی به همین تعداد، برگزار می‌شود (شاردن، ۱۳۹۳).

۴-۲-۴- پیترو دلا واله

جهانگرد ایتالیایی در زمان شاه‌عباس اول در سال ۱۰۲۶ ه. ق به ایران مسافرت کرد. میدان نقش‌جهان را توصیف می‌کند.

۵-۲-۴- انگلبرت کمپفر

سیاح و محقق آلمانی در سال ۱۶۸۴م در اصفهان اقامت گزید. کمپفر در سفرنامه خود می‌نویسد: اصفهان میدان‌های بسیاری دارد که مشهورترین آن‌ها میدان کهنه و میدان نو یا میدان شاه در جنوب غربی اصفهان است.

۶-۲-۴- هاینریش کارل بروگش ۱

در مورد میدان نقش جهان اصفهان می‌نویسد: این میدان در گذشته پررفت‌وآمد بوده است و در آنجا اسب‌سواری و چوگان‌بازی می‌کرده‌اند

۷-۲-۴- سر آنتونی شرلی

شرلی نیز چنین تعریف می‌کند: بعدازاین تهیه مهمانی را فراهم آوردند. بعد از ختم مجلس، پادشاه از سر آنتوان خواهش کرد که از پنجره تماشای اسب‌دوانی کند. در جلوی خانه، میدان قشنگ وسیعی بود که خوب صاف و مسطح کرده بودند. پادشاه به آنجا رفته و وقتی سوار شد کرناها در طبل‌ها نواختند. جمعاً دوازده نفر سوار با پادشاه بودند که دو قسمت شده شش نفر یک طرف و شش نفر به سمت دیگر قرار گرفتند و در دست خود چوب‌های درازی داشتند که به‌قدر یک انگشت قطر داشت و در سر آن چوب‌ها یک تکه چوبک دیگر مانند سر چکش کرده بودند. بعدازاینکه قسمت شده و روبه‌رو آمدند، یک نفر به میان آن‌ها آمده و گویی از چوب به بالا می‌انداخت و هرکدام در یک میدان قرار گرفته، بازی خود را شروع کردند. با چوگان‌های خود گوی را به سمت دیگر پرتاب می‌کردند، نظیر بازی ما در انگلیس و وقتی گوی به جلوی پادشاه می‌رسید طبل و کرنا می‌زدند (شرلی، ۱۳۶۲، ص. ۸۱).

۸-۲-۴- دون گارسیا، سفیر پادشاه اسپانیا، دون فیلیپ سوم

در جلد دوم، فصل چهارکتاب خود می‌نویسد: قزوین ۲۷ خرداد ۹۹۶ شمسی - بیشتر بعدازظهرها پادشاه به میدان(قزوین) می‌رفت جایی که تمام مردم سوار بر اسب می‌رفتند، ساکنین شهر، نوکران و سربازان شاه و تمام افرادی که از اقصی نقاط به دربار او می‌آمدند به آن سو می‌رفتند و از آنجاکه میدان بسیار بزرگ و وسیع بود در آن سوار بر اسب می‌تاختند و چوگان‌بازی می‌کردند و اکثر اوقات شاه نیز همچون سوارکاری زبردست و ماهر بین مردم بازی می‌کرد.

۳-۴- ادبیات

۱-۳-۴- کارنامه اردشیر بابکان

قدیمی‌ترین کتاب به‌جای مانده از دوران ایران باستان در مورد چوگان کارنامه اردشیر بابکان است.

کودکان اشراف، نجیب‌زادگان و سپاهیان علاوه بر خواندن، نوشتن و حساب(دبیری)، چوگان‌بازی، سواری، شطرنج، نرد و شکار را می‌آموختند (فروه‌وشی، ۱۳۵۴، صص. ۱۱، ۱۵، ۱۹). در کارنامه اردشیر بابکان آمده است (میری و جلالی، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۵): «اردوان چونش اردشیر را دید شاد بود و گرمی کرد و فرمود که هر روز با فرزندان و واسپوهرکان خویش به نخجیر و چوگان شود».

محرومیت از بازی به‌عنوان تنبیه برای اردشیر مطرح می‌شود و این خود مؤید ارزش بازی برای کودکان و نوجوانان هرچند به شکلی آمرانه و دستوری، است (فروه‌وشی، ۱۳۵۴، صص. ۱۵، ۱۹).

۲-۳-۴- آئین الضرب بالصوالجه

کتاب آئین الضرب بالصوالجه در دوره دوم خلافت عباسی در قرن سوم هجری، درباره چوگان که به بهرام چوبین، سردار ساسانی نسبت داده‌اند^۱ (قربان‌نژاد و سنگین‌پور، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۸).

۳-۳-۴- قابوسنامه

عنصرالمعالی (۱۳۷۸) در کتاب قابوس‌نامه، باب نوزدهم را چوگان زدن اختصاص داده است و به فرزندش نصیحت می‌کند که به این بازی نپردازد:
اگر نشاط چوگان زدن کنی مادام چوگان زدن عادت مکن که بسیار خلق را در چوگان زدن بد رسیده است. ... اما اگر سالی به یکبار یا دو بار نشاط اوفتد اما سوار بسپار نه باید تا مخاطره سمطه نیاید.

۴-۳-۴- سایر کتاب‌ها

در کتاب‌های مختلف ادبی و تاریخی از چوگان یاد شده است. از جمله می‌توان به کتاب‌هایی نظیر؛ آداب الحرب، الشجاعه، تاریخ بیهقی، سیاست‌نامه، یتمه‌الدهر، تاریخ سیستان، تاریخ طبری، تاریخ بلعمی، تاریخ طبرستان، حبیب‌السیر، التاج، تاریخ گردیزی، تاریخ قم، اخبار الطوال و غیره اشاره کرد.

۴-۴- معماری

۱-۴-۴- میدان نقش جهان

میدان نقش جهان (میدان امام) اصفهان از جمله بناهایی است که کارکرد چوگان به‌روشنی در آن هویدا است. این میدان که مرکز رژه‌ها، سان‌ها و بازی‌ها به‌ویژه چوگان بوده است، یکی از بناهای تاریخی و دیدنی اصفهان محسوب می‌شود. این میدان محل ملاقات شاه و شهروندان و همچنین زمین چوگان محسوب می‌شد (رحمانی سامانی،

۱. ابن ندیم، الفهرست، ص. ۵۵۷.

۱۳۸۸، ص. ۴۲). الگوی معماری میدان نقش جهان منحصر به فرد بوده و کاربری روشنی برای بازی و تفریحات زمانه خود داشته است.

میدان نقش جهان در سال ۱۰۲۱ ه. ق به فرمان شاه عباس بزرگ پنجمین شاه صفوی ایجاد شد، این میدان با ۵۰۰ متر طول و تقریباً ۲۰۰ متر عرض، یکی از بزرگ‌ترین و زیباترین میدان‌های جهان به شمار می‌آید که الگوی اصلی میدان‌های چوگان در جهان است.

شاه عباس به چوگان‌بازی که از ورزش‌های بسیار قدیم ایران و از ابتکارات مردم کشورش بود عشق و علاقه فراوان داشت و هرگاه که از کار جنگ و لشکرکشی و سفر فراغت می‌یافت یا می‌خواست مهمانان بیگانه خود را سرگرم کند به چوگان‌بازی مشغول می‌شد. چون کار چوگان‌بازی مستلزم خوب اداره کردن اسب و تمرین حرکات گوناگون بود از این بازی برای تربیت کردن سواران چابک و بی‌باک استفاده بسیار می‌شد و به همین سبب نیز شاه عباس چوگان‌بازی را تشویق می‌کرد، چنان‌که خود نیز بازی می‌کرد و بیشتر اوقات در میدان بزرگ نقش جهان به تماشای این بازی می‌نشست و اجازه می‌داد که عموم مردم نیز برای تماشای این بازی هیجان‌انگیز حاضر شوند.

۵-۴- آثار هنری چوگان

۱-۵-۴- نگارگری

صحنه‌های بازی چوگان در نسخه‌های متعددی نظیر؛ مثنوی گوی و چوگان عارفی هروی، شاهنامه، مهر و مشتری عصار تبریزی، سامان و ابسال جامی و دیوان حافظ شیرازی به تصویر کشیده شده است. این نگارگری و نقاشی‌ها به خوبی صحنه چوگان‌بازی را نشان می‌دهند. اغلب آن‌ها، مانند تصویر ۱، چند سوارکار را در میان یک ترکیب‌بندی عمودی و افق رفیع نشان می‌دهند. دروازه‌ها در بالا و پایین تصویر جای گرفته و تماشاچیان و نوازندگان نیز بر فراز منظره در حال نظاره صحنه هستند (غیاثیان و افشاری، ۱۳۹۹، ص. ۶۲).

تصویر ۱- شاه و درویش در زمین چوگان، برگي از مثنوی گوی و چوگان نوشته عارفی، اواخر قرن دهم/شانزدهم، اندازه: ۱۲۳×۱۹۴ میلی‌متر، گالری هنر فریر/سکلر (شماره دسترسی: F1935.19)، واشنگتن (مأخذ: URL5). منبع: غیاثیان و افشاری، ۱۳۹۹، ص. ۶۳

چهار نگاره در مثنوی «گوی و چوگان» سروده عارفی هروی، موجود است. سه تصویر برگرفته از یکی از نسخه‌های موجود در موزه آرمیتاژ و یک تصویر از نسخه موجود در کتابخانه کاخ گلستان است. سه نگاره اول از کتاب «لوحه‌های نگارین» نوشته اشرفی (اشرفی، ۵۰) که مربوط به سال ۹۲۹ هجری قمری در دوره صفوی و مکتب تبریز است و تصویرگر آن نیز مشخص نیست. چهارمین نگاره برگرفته از نسخه موجود در کتابخانه کاخ گلستان است، این نسخه دارای دو تصویر است که متأسفانه در هیچ‌یک از این دو اثر (که البته ناتمام هم هستند) نام و مشخصات نگارگر آن ثبت نشده است. مثنوی «گوی و چوگان» که به «حالنامه» نیز مشهور است توسط عارفی در حدود سال‌های ۸۵۴ هجری قمری در ۵۰۰ بیت سروده و به فرزند شاهرخ تیموری اهدا گردیده است (فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۴).

		
<p>تصویر ۴- بازی چوگان، تصویر ناشناس، کاتب طهماسب الحسنی، مثنوی گوی و چوگان، اوایل دوره صفوی، سال ۱۵۲۵ میلادی مکتب تبریز، حالنامه عارفی، محل نگهداری موزه آرمیتاژ. منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۷.</p>	<p>تصویر ۳- بازی چوگان، نگارگر ناشناس، کاتب: طهماسب الحسنی، مثنوی گوی و چوگان، مکتب تبریز، اوایل دوره صفوی، مکتب تبریز، حالنامه عارفی، ۹۲۹ هجری قمری، موزه آرمیتاژ منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۷.</p>	<p>تصویر ۲- عارفی - گوی و چوگان یا هفت‌نامه، احتمالاً شیراز ۱۰۰۰ هجری قمری (جلوه‌های هنر پارس ۱۳۸۳، ۲۰۲). منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۶.</p>

<p>تصویر ۶- بازی چوگان، دوره صفوی، حالنامه (مثنوی گوی و چوگان) تصویرگر: ناشناس، مکتب تبریز، دوره صفوی، محل نگهداری: کتابخانه کاخ گلستان. منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۹۲.</p>	<p>تصویر ۵- بازی چوگان، اوایل دوره صفوی، تصویرگر: ناشناس، کاتب: طهماسب الحسینی، مثنوی گوی و چوگان، مکتب تبریز، مکتب تبریز، حالنامه عارفی، ۹۲۹ هجری شمسی، محل نگهداری: موزه آرمیتاژ. منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۹۰.</p>

تصویر ۳ «در رفتن شه به گوی بازی»؛ نگارگر در این اثر رفتن شاه به بازی چوگان را به تصویر کشیده است. بیتی که در کتیبه بالا و پایین تصویر آمده وصف سواران و همراهان شاه که با او به میدان می‌آیند. شعر این‌طور آغاز می‌شود (فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۸):

دیدم که چو آفتاب گردون
گل روی و سمن عذار دیگر
مشغول شده به گوی بازی
بود از زر ناب، صولجانی
این میل چو شاخ گل نموده
قصد زد و برد گوی کرده

چون گفت زمین جواب گردون
از هر طرفی سوار دیگر
جولان داده سمند تازی
در دست چو سیم هر جوانی
آن سر به فلک چو سرو سوده
آن جانب گوی روی کرده

تصویر ۳ دارای قاب بندی و ترکیب ویژه‌ای است و از این نظر با تصاویر دیگر این اثر متفاوت است (اشرفی، بی‌تا). در نگاره تصویر شماره ۵؛ بازی گوی و چوگان متناسب با اشعاری است که در کنار تصویر دیده می‌شود. عارفی هروی در مثنوی خود بعد از توصیف پادشاه و مدح و ثنای وی از چوگان بازی او می‌گوید (فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۸):

آن مهر سپهر شهریاری	کز ماه گذشته در سواری
هم رای به اسب تاختن داشت	هم روی به گوی باختن داشت
یکدم ز هوای گوی و میدان	از دست نمی نهاد چوگان
با حسن و جمال عالم افروز	بر صورت آفتاب هر روز
بیرون رفتی به گوی بازی	جولان دادی سمند تازی

قاب تصویر کاملاً بسته و کتیبه بالای آن به شکل تقریباً مستطیل است که در بالا و سمت چپ کسری دارد. متن کتیبه نسبت به دیگر نگاره‌ها، بزرگ به نظر می‌رسد و بیش از یک سوم بالای تصویر پیش آمده و قسمت وسیعی از اثر را به خود اختصاص داده است (فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۹۱).

تصویر شماره ۶، برگرفته از نسخه‌ای است که در کتابخانه کاخ گلستان نگهداری می‌شود. این نسخه دارای دو تصویر است. تصویر داخل یک قاب مستطیل شکل بازنمایی شده و حاشیه آن با گل و بوته تشعیرسازی شده است. از آنجاکه تصویر طوری جدول بندی شده که از سه طرف تشعیر دارد و از یک قسمت رها شده، چنین به نظر می‌رسد که با تصویر بعدی این نسخه دو صفحه مقابل هم هستند (فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۹۲).

<p>تصویر ۹- عصار تبریزی، مهر و مشتری، احتمالاً شیراز، حدود ۸۸۰ ه ق (جلوه‌های هنر پارسی، ۱۳۸۳، ۱۰۴). منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۵</p>	<p>تصویر ۸- دیوان حافظ، سده دهم هجری قمری، احتمالاً شیراز (جلوه‌های هنر پارسی، ۱۳۸۳، ۲۰۰). منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۵</p>	<p>تصویر ۷- سیاوش مهارت خود در چوگان‌بازی را عرضه می‌دارد- شاهنامه قزوین، حدود ۹۷۸ هجری قمری، مجموعه خصوصی (باغ‌های خیال ۱۳۷۷، ۱۲۶). منبع: فاضلی و ریاضی، ۱۳۸۹، ص. ۸۴</p>

اسلامیان، حسین (اصفهان ۱۲۹۰- ۱۳۶۰ش)؛ نگارگر و مذهب ایرانی. از برجسته‌ترین تذهیب‌کاران معاصر بود. در تذهیب و تشعیر به ابداعاتی دست زد. ضمن حفظ بیشتر سنت‌های هنر اسلامی، از پرسپکتیو فضایی و سایه‌روشن به‌طور خفیف استفاده می‌کرد. نخست نزد پدرش، و سپس نزد میرزا آقا امامی هنر آموخت. مدتی نقاشی را وانهاد و به کشاورزی روآورد؛ لیکن مجدداً به کار دلخواهش بازگشت. در

۱۳۲۶ش به تهران آمد، و به اجرای سفارش‌ها، و نیز به تدریس پرداخت. صحنه چوگان‌بازی (۱۳۳۶ش) از جمله آثار اوست.^۱

تصویر ۱۰- صحنه چوگان‌بازی (۱۳۳۶ش) اسلامیان، حسین (اصفهان ۱۲۹۰-۱۳۶۰ش). منبع: ویکی‌جو

۲-۵-۴- نقاشی

نمود ارزش‌های فرهنگی در هنر همواره از سوی هنرمندان مورد توجه بوده است. چوگان به‌عنوان یک نماد فرهنگی، اجتماعی در آثار هنرمندان قابل مشاهده است. تابلوی معروف فرشچیان از بازی چوگان نمونه بارز آن است.

محمدحسین مصورالملکی، معروف به حاج مصور، طراح، نقاش، نگارگر، تذهیب‌کار، قلمدان‌ساز و شاعر بلندآوازه اصفهانی بود که در نقاشی و نگارگری به کمال رسید و با شیوه‌های مختلف نقاشی آشنایی کامل داشت. وی از اولین مرمتگران نقاشی‌های کاخ چهل‌ستون در دهه ۲۰ شمسی بود و در تصویرسازی کتاب آرتور اپهام پوپ درباره هنر ایران همکاری داشت. حاج مصور برای نخستین بار پرسپکتیو را به‌صورت علمی وارد مینیاتور کرد و با احیای نگارگری ایرانی جانی دوباره به آن بخشید. وی نقاشی را از روی طبیعت می‌ساخت و طبعی روان داشت. گاهی اشعاری برای تابلوهایش می‌سرود و در اطراف آن‌ها می‌نگاشت. نقاشی نقش‌جهان اصفهان وی که بازی چوگان در میدان نقش‌جهان اصفهان را نشان می‌دهد، از جمله مهم‌ترین آثار

1. <http://wikijoo.ir>

حاج مصور است که باظراف هنرمندانه‌ای در سن هفتادسالگی تصویر شده است. امضای هنرمند در گوشه پایین سمت چپ حاکی از آن است که حتی برای خود او نیز چنین اجرای دقیق و ظریفی در سن هفتادسالگی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. گویی نقاش از بالای کوه یا برجی ناظر بر صحنه بوده و با رعایت اصول پرسپکتیو و تناسبات فضا و فیگورها بازی چوگان را به تصویر کشیده است. فیگورهای سوار بر اسب یادآور نگارگری ایرانی در عهد صفویه و فضاسازی میدان نقش‌جهان و اطراف آن بازنمایی طبیعت است. مسجد شیخ لطف‌الله مانند گوهری فیروزه‌ای در میانه تابلو می‌درخشد و عمارت عالی‌قاپو در سمت راست دیده می‌شود.^۱

حسین بهزاد (۱۲۷۳ - ۲۱ مهر ۱۳۴۷) نقاش که دارنده شیوه مینیاتور ایرانی که نزدیک به ۴۰۰ کار هنری آفریده است.^۲

استاد رضا بدر السماء، تابلوی مینیاتور چوگان در ابعاد ۷۵×۵۰ خود را در حراج آثار هنرمندان انقلاب اسلامی حوزه هنری تهران، برای کمک به زلزله‌زدگان کرمانشاه به قیمت پنج میلیون تومان فروخت.^۳

1. <https://tehranauction.com>

2. <http://fotografia.islamoriente.com>

3. <https://sahebnews.ir>

تصویر ۱۱- میدان نقش جهان اصفهان، محمدحسین مصورالملکی
تصویر ۱۲- مینیاتور بازی
چوگان - استاد حسین بهزاد

۱۳۳۸

تصویر ۱۳- استاد رضا بدرالسماء، تابلوی مینیاتور چوگان

نتیجه‌گیری

یکی از ویژگی‌های دولت ملی ساخت هویت، حفظ و بازسازی آن در گذر زمان است که به وسیله گفتمان‌ها و ایدئولوژی‌های مسلط انجام می‌شود. پیش از فراگیر شدن فرایند جهانی شدن، معمولاً گفتمان‌های رسمی کار ویژه هویت‌سازی و هویت‌یابی خود را به آسانی انجام می‌دادند، اما جهانی شدن این وضع را به هم زده است. بنابراین هویت داشتن در درجه اول به معنای خاص بودن، متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن و به جمع

تعلق داشتن است. احساس متمایز بودن به وجود مرزهای پایدار و کم‌وبیش نفوذناپذیر نیازمند است (خزایی، ۱۳۸۷، ص. ۴۸). ایران از جمله کشورهایی است که ورزش باستانی و ملی دارد که می‌تواند یکی از عناصر هویتی ملت ایران به شمار رود. مهد ورزش زورخانه‌ای و ورزش کشتی و چوگان، ایران است و این ورزش‌ها به نمادهای هویتی در فرهنگ ایران تبدیل شده‌اند (رضایی خیرآبادی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۸). بازی‌های بومی و محلی با فرهنگ و سنت خاص ایرانی گره خورده‌اند (فراهانی و شهرکی، ۱۳۸۵، ص. ۱۸۹). اما در کشور ما این بازی‌ها و ورزش‌ها از بی‌توجهی، فراموش‌شدگی و توسعه‌نیافتگی رنج می‌برند. در سایر کشورها نیز با وجود تأکدهای بسیار، شواهد نسبتاً مشابهی وجود دارد. کشورهای طرفدار اصلاحات اساسی (رادیکال) همانند لیبریا و الجزایر تلاش کردند تا با توسعه و ترویج بازی‌های سنتی و بومی و محلی آن‌ها را به‌عنوان ورزش‌ها و بازی‌های جایگزین کشورهای استعمارگر غربی در کشورهای خود به کار گیرند (یوسف، ۱۹۹۴، ص. ۹۴۱ به نقل از هنرور و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۴۹۶). امروزه صنعت ورزش به‌تنهایی بین یک تا دو درصد محصول ناخالص ملی کشورهای صنعتی را تشکیل می‌دهد. درحالی‌که ورزش به رقابتی کاملاً حرفه‌ای تبدیل شده است، و عدم رونق ورزش‌ها و بازی‌های سنتی، نگرانی‌های عمیقی را فراهم آورده است (منصوریان، ۱۳۸۴ به نقل از هنرور و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۴۹۶). بازی‌ها در زیرساخت خود واجد ویژگی‌های فکری، فرهنگی و اجتماعی زمانه خود و یکی از راه‌های انتقال فرهنگ هستند (کریم‌پور، ۱۳۹۴، ص. ۱۹۴).

بازی چوگان ارزش‌های فرهنگی منحصربه‌فردی دارد که نشانگر غنای سرزمینی ایران‌زمین است. علاوه بر جنبه فراغتی، آمادگی جسمانی برای سپاهیان سواره و طبقات مرفه جامعه، جنبه آیینی نیز داشته است. مشابه این بازی نیز برای سپاهیان پیاده‌نظام و مردم عادی که بر خورداری مادی لازم را نداشته‌اند بر روی زمین (خاکی) بانام‌های مختلف در آذربایجان غربی، سمنان، خراسان جنوبی، لرستان، اطراف فارس و دیگر نقاط رواج داشته است تا جایی که فدراسیون جهانی هاکی در سایتش، اصالت این رشته را علی‌رغم اسم فرانسوی آن به ایران نسبت داد و از همین‌رو شماری از محققان

ایرانی درصدد معرفی و ثبت جهانی این بازی به‌عنوان میراث فرهنگی ناملموس همچون چوگان هستند، تا از طریق قدرت نرم فرهنگ بتوان در جهت معرفی، حفظ و احیای هویت سرزمینی، همبستگی و انسجام ملی گام بیشتری برداشت و این رسالتی است که نیاز به یک عزم ملی و همگانی دارد.

کتابنامه

- امیرمظاهری، امیرمسعود و فخاریان، مونا (۱۳۹۵). نقش سرمایه اجتماعی در شادی جوانان، مطالعات جامعه‌شناسی دانشگاه تبریز. دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۷-۲۴.
- بن‌ندیم، محمدبن اسحاق (۱۳۸۱). الفهرست، چ اول، تهران: انتشارات اساطیر.
- احمدی‌زاده، زهراسادات (۱۳۸۷). بازی‌های کهن ایران، نشریه اطلاع‌رسانی و کتابداری «کتاب ماه هنر»، شماره ۱۲۳، صص ۵۷-۵۴.
- اشپولر، برتولد (۱۳۷۳). تاریخ ایران در قرون نخستین اسلام، ج ۲، ترجمه مریم میراحمدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- اشرفی، م.م (بی تا). لوحه‌های نگارین (از قرن هجده تا بیست و چهارم)، تاشکند: انتشارات عرفان.
- اهلی شیرازی، محمدبن یوسف (۱۳۴۴). کلیات اشعار مولانا اهلی شیرازی، به کوشش حامد ربانی، تهران: سنائی.
- بروگش، ه. (۱۳۷۴). در سرزمین آفتاب، ترجمه مجید جلیلود، تهران، مرکز.
- بهروز، ذبیح‌اله (۱۳۴۶)، گوی و چوگان، بررسی‌های تاریخی، ۲ (۹-۱۰)، ۲۸-۱.
- بهروزی‌پور، حسین (۱۳۹۸). صورت، بیان و معنا در نگارگری ایران برپایه دیدگاه‌های دینی و عرفانی تیتوس بورکهارت و سیدحسین نصر. مطالعات باستان‌شناسی پارسه. سال ۳، شماره ۱۰، صص ۱۲۷-۱۴۸.
- پاپ‌زن، عبدالحمید؛ آگهی، حسین، شاهمرادی، مهنا (۱۳۹۹). بازنمایی هویت ایرانی - اسلامی در پرتوی بازی‌های بومی و محلی، نهمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دانشگاه تهران.

جوانمرد، کمال و نوابخش، مهرداد (۱۳۹۳). بررسی جامعه‌شناسی کارکرد ورزش بر انسجام اجتماعی در ایران دهه هشتاد (مورد مطالعه کرمان). *مطالعات علوم اجتماعی ایران*، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، صص ۵۴-۳۷.

حیدری، سلیمان و دریکوندی، رضا (۱۴۰۱). گونه‌شناسی تحلیلی تفریحات سلطنتی سلجوقیان ایران (۴۳۱ - ۵۹۰ ق/ ۱۰۴۰ - ۱۱۹۴ م). *مجله علمی و پژوهشی تاریخ ایران*، دوره ۱۵، شماره ۳۳، صص ۶۵-۸.

خدادادی، محمدرسول و عسکریان، فریبا (۱۳۸۹). *بازی‌های بومی و محلی شمال غرب*، چاپ اول، تهران: عصر انتظار.

خزایی، حسین (۱۳۸۷). هویت در عرصه فرهنگی ایران، *زمانه*، شماره ۷۰، صص ۵۲-۴۷.
خسروی، مولود (۱۳۹۹). *چوگان و نقش جهان؛ واکاوی دوباره فرهنگ و هویت معماری ایرانی-اسلامی*. معماری و شهرسازی ایران، دوره ۱۱، شماره ۲، صص ۲۵۳-۲۷۳.
دری، نجمه و خیراندیش، سیدمهدی (۱۳۹۳). مقایسه بازتاب فرهنگ عامه در آثار سیمین دانشور و احمد محمود، *دو فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، سال ۳، شماره ۳، صص ۱۰۳-۷۹.

رحمانی سامانی، رؤیا (۱۳۸۸). میدان نقش جهان (امام)، *رشد آموزش*، دوره هفتم، شماره ۱.
رضایی خیرآبادی، فاطمه؛ حکیم‌زاده، رضوان؛ محمدی، محمدحسین و خالقی‌نژاد، سیدعلی (۱۳۹۱). جایگاه نمادهای هویت ملی در زبان و ادب فارسی؛ مطالعه موردی: آثار داستانی جمال‌زاده، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره پنجم، شماره ۲، صص ۱۱۴-۸۹.
رفیعی، فرشاد؛ فرقانی اوزرودی، محمدباقر و رحیمی علی‌آبادی، سمیه. (۱۳۹۳). جایگاه ورزش در اشعار ملک الشعرای بهار، *مطالعات مدیریت ورزشی*، شماره ۲۲، صص ۲۲۸-۲۰۹.

رضوانی‌نژاد، رحیم؛ دانشمندی، حسن؛ نیکویی، علی‌رضا و بهرامی‌پور، بهرام (۱۳۸۵). مقایسه صفات اصلی پهلوانی در شاهنامه، *فصلنامه المپیک*، سال چهاردهم، شماره ۴، پیاپی ۳۶، صص ۸۹-۸۳.

ریاحی زمین، زهرا (بی‌تا). *داستان سرایی در شعر شیراز*، بی‌جا

شادآرام، علیرضا و نامور، زهرا (۱۴۰۰). چیستی و چرایی تأثیر ادبیات عرفانی بر نگارگری ایرانی (با رویکرد نشانه‌شناسی)، پژوهش‌های ادب عرفانی، سال پانزدهم، شماره ۴۷، صص ۲۱۰-۱۸۵.

شاردن، ژان (۱۳۹۳). سفرنامه شاردن، ترجمه اقبال یغمایی، تهران: توس.
شرلی، آنتونی (۱۳۶۲). سفرنامه برادران شرلی، ترجمه آوانس و به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.

شیرزاد مرکاوی، معصومه و مولادوست، کیومرث. (۱۳۹۸). تعبیر عارفانه و عاشقانه گوی و چوگان در اشعار فارسی، فصلنامه مطالعات زبان و ادبیات غنایی، نشریه تخصصی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد، دوره ۹، شماره ۳۱، صص ۴۴-۳۳.
علیزاده خیاط، ناصر و رمضانی، مهدی (۱۳۹۵). مضمون‌آفرینی و نمادپردازی از گوی و چوگان در متون منظوم عرفانی. مطالعات زبانی و بلاغی، دوره ۷، شماره ۱۳، صص ۱۳۹-۱۵۸.

عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیاری (۱۳۷۸). قابوس‌نامه، به اهتمام و تصحیح غلامحسین یوسفی، تهران: علمی فرهنگی.
غلامی هوجقان، فاطمه؛ سیداحمدی زاویه، سیدسعید و آذرنوش، آذرتاش (۱۳۹۶). مطالعه و بازیابی چوب چوگان با استناد بر نگاره‌ها و نسخ خطی دوره تیموری. جلوه هنر، دوره ۹، شماره ۱۸، صص ۶۳-۷۶.

غیاثیان، محمدرضا و افشاری، مجید (۱۳۹۹). مطالعه‌ای بر بازتاب انواع نمایش‌ها در نگارگری عصر صفوی، دوفصلنامه مبانی نظری هنرهای تجسمی، دوره ۵، شماره ۱، صص ۶۷-۵۳.
فاضلی، مهتاب و ریاضی، محمدرضا (۱۳۸۹). تبیین ویژگی‌های نگاره‌های مثنوی «گوی و چوگان»، نگره، سال پنجم، شماره ۱۵، صص ۹۳-۸۳.
فراهانی، ابوالفضل و شهرکی منصوره (۱۳۸۵). بررسی بازی‌های بومی و محلی سیستان و بلوچستان. تاریخ نامه ورزش ایران (۱)، چاپ اول، تهران: کمیته ملی المپیک، صص ۱۷۸-۱۳۶.

فروه‌وشی، بهرام. (۱۳۵۴). کارنامه اردشیر بابکان، تهران: دانشگاه تهران.

تحلیل ابعاد فرهنگی بازی چوگان در ایران / کیومرث مولادوست و همکاران *شماره ۱۳۱*

قربان‌نژاد، پریسا و سنگین‌پور، مهدی. (۱۳۹۱). بررسی انواع بازی‌ها و سرگرمی‌ها و علل رواج آن‌ها در دبار خلافت عباسی (سال ۵۵۲-۲۳۲ق)، فصلنامه علمی- پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، سال سوم، شماره ۸، صص ۹۷-۱۱۲.

کریم پور، نسرین (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل بازی‌های کودکانه قرن ششم هجری به استناد اشعار خاقانی شروانی، نامه انسان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۲۳، صص ۲۱۸-۱۹۴.
کریستین سن، آرتو (۱۳۷۹). ایران در زمان ساسانیان، ترجمه سعید نفیسی، چ ۱۰، تهران: دنیای کتاب.

کفشچیان مقدم، اصغر و یاحقی، مریم (۱۳۹۰). بررسی عناصر نمادین در نگارگری ایران، باغ نظر، سال هشتم، شماره ۱۹، صص ۷۶-۶۵.

گیرشمن، رومن (۱۳۷۸)، بیشاپور، جلد ۲ موزاییک‌های ساسانی، ترجمه اصغر کریمی، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی.

متینی، جلال (۱۳۷۷). چوگان در کوش‌نامه، فصلنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، سال چهارم، شماره سوم. صص ۱۹۳-۱۹۰.

محمدی، محمد (۱۳۸۲). ریشه‌ها و بنیادهای تاریخی بازی‌های سنتی ایران، فصلنامه پل فیروز، دوره ۹، شماره ۳، صص ۳۷-۱۵.

مدنی، محمدسعید (۱۳۷۲). ورزش و ابزارهای ورزشی در شاهنامه و جایگاه فرهنگی و مردمی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، رشته مردم‌شناسی.
مرادی، سالار؛ خالدیان، محمد و مصطفایی، فردین (۱۳۹۳). نقش ورزش در توسعه ارتباطات میان فرهنگی و اجتماعی، مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی، سال اول، شماره ۴، صص ۶۰-۵۵.

منصوریان، محمدرضا (۱۳۸۴). ورزش‌های سنتی و فرهنگ مردم، روزنامه همشهری.
مولادوست، کیومرث؛ شاه‌امیری، ربابه؛ بهادر، حسین و جاوید، فضائیل (۱۳۹۸). امکان‌سنجی برگزاری مسابقات چوگان در تنگ چوگان کازرون و اثرات پیش‌بینی شده آن بر جامعه میزبان، فصلنامه علوم ورزش دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، دوره ۱۱، شماره ۳۶، پیاپی ۴۲۶۷، صص ۱۰۲-۸۱.

مولادوست، کیومرث و هنرور، افشار (۱۴۰۱). تبیین مفهوم گردشگری چوگان بر مبنای ارزش‌های گردشگری فرهنگی، گردشگری و اوقات فراغت، دوره ۷، شماره ۱۴، صص ۱۶۷-۱۸۵.

میری، نگین و جلالی، مریم (۱۳۹۵). جلوه‌های کودک و کودکی در متون پهلوی و هنر ایران ساسانی، تاریخ ایران، شماره ۲۰، صص ۱۷۴-۱۴۷.

هنرور، افشار؛ غفوی، فرزاد؛ ططری حسن گاویار، احسان و لطیفی، حجت‌اله (۱۳۹۳). شیوه‌های احیاء ترویج و ارتقای ورزش‌ها و بازی‌های بومی و محلی در کشور، مدیریت ورزشی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۵۰۹-۴۹۳.

Youcef, Fates. (1994). "Sport ET Tiers-Monde". Paris: PUF, pp. 940- 941.

Cashman, R. (2002). Sport in the National Imagination. Walla Walla Press, Sydney.